

Левченко М. Г.

заслужений працівник культури
України, кандидат педагогічних
наук, доцент, декан факультету
культури і мистецтв Херсонського
державного університету

Культурна мозаїчність Херсонщини

В сьогоднішній Україні назріла гостра потреба у накопиченні та осмисленні фактичного матеріалу про культурні здобутки регіонів нашої держави, зокрема Півдня України. В нашій статті ми плануємо узагальнити матеріал про культуру єврейської спільноти, яка мешкала на теренах Херсонщини XIX – початку XX століття. Окремі аспекти розвитку єврейства на Україні висвітлено в роботах Н. Бовсунівської, А. Каустова, О. Наймана, Ю. Опельбаума, О. Степанчикової, Я. Хонігсмана. Важливими для дослідження виявилися праці М. Гафні та Й. Телушкіна з історії єврейського народу та його традицій.

Новоросію євреї почали заселяти в кінці XVII століття на правах іноземних колоністів. Ще в 1762 році Маніфестом Катерини II від 14 грудня було оголошено «Усім іноземцям приходити в Росію і селитися де хто забажає», за виключенням євреїв.

Указом Катерини II від 16 листопада 1769 року ця заборона була анульована, отож євреї отримали право заселятися в Малоросії на території Південної України. Ця територія пізніше увійшла до складу Новоросійської, потім (з 1803 р.) Херсонської губернії [8; с. 9].

У місті Херсоні євреї заселяються з початку 80-х років XVIII століття, про що свідчать пам'ятники на старому єврейському кладовищі і згадка в промові казенного рабина Пескера на банкеті з приводу сторіччя міста Херсона, на суспільних зборах 18 червня 1878 року (місто засноване 18

червня 1778 року). Головний рабин Херсона Рав Пескер наводив дані записів метричних книг рабинату. Йшлося про те, що перші могили відносяться до 90-х років XVIII століття. Таким чином, можна судити, що перші поселенці – євреї оселилися в Херсоні в перші роки існування міста.

У 1799 році в місті було 39 євреїв-купців та 180 євреїв-міщан. У 1803 році – 36 євреїв-купців та 334 євреїв-міщан [8; с. 14].

Євреї – перші поселенці Херсону, були вихідцями з Могілевської, Вітебської та Мінської губерній Білорусії, що відійшли до Росії після розподілу Польщі у 1773 році. Уряд Катерини II дозволяв євреям-переселенцям засновувати на території Херсонської губернії землеробницькі колонії, займатися сільськогосподарською працею. Перші єврейські землеробницькі колонії з'явилися на Херсонщині у 1807 році, у 1810 році тут вже нараховувалося 8 колоній, а наприкінці XIX століття – 26 колоній [10].

У Херсоні євреї селилися, в основному, в районі поблизу Забалки, там розташовувалися ремісничі заклади, в районі базару – вулиці Форштадські, а також в центрі міста, так, на вулиці Михайлівській знаходився будинок лісопромисловця Медведєва, на Семінарській – будинок власника першого лісопильного заводу Рабіновича та інші.

Протягом 1807 року – першого року сільськогосподарського поселення євреїв на півдні Російської імперії – в Херсонській області було засновано 4 колонії: Бобровий Кут, Ізраїлівка, Сейдеменуха і Добре. В них оселилося 294 сім'ї, зокрема 248 сімей – за допомогою держави, і 46 – на приватні засоби [7; с. 41].

У 1808-1809 рр. посилювався натиск на губернські власті, щоб вони переправляли євреїв на поселення в південні області. Але уряд, що раніше закликав до цього в "Законі про євреїв", проявив безпорадність і пасивність. Нічого не було зроблено для прийому та влаштування мас євреїв на нових місцях; уряд не хотів виділяти такі великі суми, які були потрібні для масового переселення. Євреїв охопили паніка і відчай. Не

знаючи, куди діватися, багато хто відправився на південь самочинно, без паспортів і дозволів, що дають право на допомогу від держави. Вважають, що загальне число євреїв, що самовільно відправилися на Південь, складало 10 тисяч чоловік. У 1809 році були засновані ще 4 єврейських колонії: Інгулець, Кам'янка, Великий та Малий Нахар-Тов і Яфе-Нахар [7; с. 45].

Одночасно з відправкою на Південь організованої партії з 1780 сімей почався, як і під час першої хвилі, самовільний рух груп "незаконних переселенців" до Херсона. У 1825 році в Херсоні проживали 8073 жителі. Таким чином, друга поселенська хвиля привела на землю Херсона 292 сім'ї. 62 сім'ї поселенців другої хвилі заснували селище Звивистий. Інші приєдналися до створених раніше єврейським колоніям.

Поселенцям дозволялося займатися ремеслами і торгівлею в межах свого села, навіть гнати спирт і робити горілку для власних потреб і для продажу односельцям, якщо в селі не менше 10 будинків. Тим самим була ліквідована багаторічна монополія поміщиків на виробництво спирту.

Дітям поселенців дозволялося вчитися в загальних школах, гімназіях і університетах. У 1836 році було вирішено спеціально виділити декілька місць для єврейських студентів в державній сільськогосподарській академії, щоб підготувати агрономів для колоній.

Заохочувалося навіть виникнення стану єврейських поміщиків. Так, єврею, який створить велике господарство і дасть роботу не менш ніж 50 євреям, пропонувалося звання "почесного громадянина імперії". Єврей, в маєтку якого працюватиме не менш ніж 100 євреїв, отримає почесний титул, аналогічний дворянському і перехідний по спадку.

Про стан в області культури і релігії в цих районах говорять наступні дані: у 15 колоніях було 19 добротних синагог. У всіх колоніях були приватні початкові школи ("хедери"), в яких 533 учні вчилися у 76 "меламедів". У колонії Нхар-Тов була школа з викладанням російською мовою. Всі євреї вміли читати і писати на ідиш, але тільки 54 людини

володіли російською грамотою. У колоніях було 12 рабинів, які користувалися великим впливом [8; с. 33].

«Третя хвиля » переселення відбувалась протягом 1839-1841 років. Будинки для переселенців були побудовані через рік після їх прибуття, причому робилося це поспішно, при недостатчі будматеріалів. Багато будинків виглядали як жалюгідні халупи, відразу після їх зведення [7; с. 56].

У 1847 році в місті Херсоні проживали 3832 євреї. Велика община (287 чоловік) була в містечку Берислав Херсонської губернії.

У 1853 році євреї складали 5% всіх жителів Херсонської губернії. Всього населення в місті Херсоні в 1857 р. складало 33813 чоловік. Згідно перепису, проведеного царськими властями в 1861 році, в єврейських колоніях Херсонською і Катеринославській губерніях проживало 2642 сім'ї [26; с. 60]. На території Херсонського повіту в 50-х роках налічувалися 212034 жителі, зокрема українці – 148326 чоловік (69,95 %), росіян – 18759 чоловік (8,85 %), євреїв – 25537 чоловік (12,04 %), Молдавії – 3900 чоловік (1,84 %), німців – 2004 людини (0,95 %) [8; с. 35].

Афанасьєв-Чужбінський, російський і український письменник, учений, етнограф, мандрівник, відзначав, що до 1857 року в Херсоні навчалися удвічі більше дітей єврейського походження, чим росіян [1].

Добробут прийшов в єврейські колонії і завдяки переділу землі. Влітку 1902 року кожна сім'я колоністів отримала 25%-ну надбавку до кількості оброблюваної землі. Колоністи Херсонської, Катеринославської та інших губерній могли відтепер вести своє господарство по власному розумінню. Багато євреїв придбали землю в особисте землеволодіння.

З другої половини XIX сторіччя євреї Херсона активно включилися в економічне життя міста і внесли посильний внесок до його промислового розвитку.

У 1857 році Новоросійський генерал-губернатор А. Строганов висловив думку з приводу введення сумісних, за участю християн і євреїв,

виборів посадовців місцевого управління. Строганов запропонував розширити права євреїв.

У 1862 році, напередодні виборів міського голови в Херсоні, губернатор Клушин П. М. в інформації міністрові внутрішніх справ підкреслював поганий стан міського господарства, малу кількість міських доходів, плутанину у виконанні з вини міських голів, які обиралися з малограмотних купців-християн, і просив допустити до обрання на цю посаду одного з поважних єврейських купців, які мали значні капітали, необхідну освіту і знання [10].

До початку ХХ століття, за даними Семенова-Тяньшанського, національний склад Херсонської губернії предстає у такому вигляді: "Малоруси (українці) – 53,50 % всього населення, великоруси (росіяни) – 21,1 %, білоруси – 0,8 %, поляки – 1,1 %, болгари – 0,9%, молдавани – 5,4%, греки – 0,3%, вірмени - 0,1 %, євреї-11,8 %, караїми - 0,1 %, татари - 0,1 %". Газета "Південь" 20 вересня 1912 р. № 779 повідомляла: " За цілу третину року було укладено шлюбів: православних – 139; римсько-католицьких – 2; іудейських – 64" [8; с. 45].

Згідно з рішенням президії Херсонського окрісполкому від 8 вересня 1926 р., був створений ще один національний район – єврейський, з центром в селі Велика Сейдеменуха (згодом Калининське). До його складу увійшли єврейські селища, хутори і сільради Бериславського і Качкаровського районів. У грудні 1926 року в нім проживало 11537 чоловік, з них євреїв – 9018, або 78 %.

Успішно здійснювалося створення єврейських колгоспів. В середині 30-х років частка колгоспників серед єврейського населення СРСР досягла 10 %, тобто кожен десятий радянський єврей був колгоспником. Газета "Штерн" писала в серпні 1939 року, що число єврейських колгоспів складає близько 500. Газета посилалася на книгу І. Лещинського про положення євреїв в СРСР, а єврейське селянське населення налічує близько 150 тисяч чоловік, або 5 % від трьохмільйонного радянського єврейства.

У 1939 році в м. Херсоні налічувалося 16145 євреїв (16,65 % від загального числа населення) [9; с. 280].

Херсон був узятий німецькими військами 19 серпня 1941 року. Приблизно дві третини єврейського населення, що складало перед війною 15000 чоловік, було евакуйовано. Євреї, що залишилися в місті, були зібрані в гетто і розстріляні в протитанковому рву під Зеленівкою. Євреї з єврейських колгоспів Херсона були знищені протягом 1942 року. У 1959 році в Херсоні проживало 9500 євреїв (6 % всього населення). У 1970 році були зареєстровані близько 9700 євреїв [8; с. 52].

З кінця 80-х років йде процес відродження єврейської національної культури – створено Херсонське товариство єврейської культури (1989 рік). Всього на території Херсонської області в 1989 році проживало 7370 євреїв (0,60 % до загального числа населення). Більшість єврейського населення міста Херсона і області на початку 1990-х років переїхали до Ізраїлю, частина – в США і Німеччину. За відомостями Херсонської єврейської общини, на 2004 рік в м. Херсоні проживало близько 12 тисяч євреїв, з них в м. Херсоні – близько 6 тисяч.

У середині XIX століття Херсон став одним з основних центрів Хабаду в південних губерніях Росії й, особливо, серед євреїв-колоністів; у місті мешкали видатні рабини Хабаду Шломо-Залман Пінскер та його син Гершон-Бер. З кінця 1850-х років у Херсоні жив просвітник Йехуда Бехак, дослідник єврейської граматики та автор коментарів до Біблії. У 1860-80 рр. казенним рабином Херсону був Ф. Блюменфельд. У 1910–1923 рр. у Херсоні жив хасидський цадік рабин Яков-Ізраель Рабінович з Ліницької династії.

Суспільне та культурне життя євреїв як міста, так і колоній концентрувалося навколо синагог, шкільних і позашкільних організацій, кредитних товариств, органів самоврядування. Синагоги, або молитовні будинки, були духовною основою єврейських колоній, їх центром.

Відповідно, авторитет рабина, навіть в період ревкомів і перших сільрад, був величезним, а його слово — нерідко вирішальним.

Синагоги і рабини мали виняткове значення і в справі освіти: навколо синагог зусиллями і під керівництвом рабинів створювалися хедери (початкові релігійні школи). Центрами правильного, тобто світської освіти, стали в єврейських колоніях суспільні, так звані колоніальні школи. Перша з них була створена ще в 1862 році, в 1864 і 1865 роках були відкриті ще по одній, в 1868 році – 5, в 1878 році – 3 школи. В 1907 році в колоніях функціонувало 16 єврейських шкіл. В них навчалася близько 2000 дітей. У Великій і Малій Романівках працювали в 1919 році дві однокласні школи, які знаходилися у власних приміщеннях, в них працювали три вчителі.

Проблема писемності в колоніях була практично вирішена – з 2050 колоністів грамотними були 1950. У Великій Сейдеменусі, окрім однокласної школи, в якій працювали 2 вчителі із спеціальною освітою, були також влітку 1919 року й приватні вчителі. Всього з 522 дітей шкільного і дошкільного віку навчалася в школі 130.

Таким чином, слід відзначити, що населення єврейських колоній на той час в більшості своїй було грамотним. Проте відбулося зникнення важливої ланки єврейської освіти – хедерів. Якщо літом 1919 року вони ще були в деяких колоніях, то вже до початку 1920 року, після остаточного повернення Радянської влади, освіта в єврейських колоніях стає виключно світською.

Цікавим є розвиток бібліотечної і театральної справи. У Великій і Малій Романівках працювала суспільна російський-єврейська бібліотека, яка була відкрита ще в 1911 році та утримувалася на членські внески, приватні пожертвування, а з грудня 1918 року - на гроші від театральних спектаклів, які влаштовувала місцева інтелігенція. Бібліотекою завідував Лейзе Абрам Бір. З півтори тисячі книг в бібліотеці 283 були на єврейській мові. Самодіяльний театральний кружок був створений в грудні 1918 року. Його створили 20 театралів. За півроку зусиллями акторів було поставлено "Дику

людину" і "Короля Лір" в постановці Якова Гордіна, "Страждання батьків". В середньому вистави відвідувало 320 глядачів.

У Великій Сейдеменусі з 1900 року працювала приватна бібліотека-читальня (дата її заснування – 28 лютого 1900 року), яка утримувалася на кошти бібліотечного товариства. Бібліотека налічувала 1500 книг. У Малій Сейдеменусі бібліотека отримувала журнали і газети: "Одеські новини", "Єврейське життя", "Нива", "Навколо світу". Бібліотека утримувалася на кошти театрального гуртка, який було відкрито в 1911 році (вистави "Король Лір", "Сирота Хася", "Ешибот").

У Великому Нагартіві єврейська бібліотека існувала з 1902 року. Загальна кількість книг в ній налічувала приблизно 2,5 тисячі, з яких 500 були на єврейській мові. На той час у Великому Нагартіві проживало 4000 колоністів. Львівська суспільна бібліотека була відкрита за ініціативою місцевої молоді і налічувала більше 3000 книг. У колонії функціонував театральный гурток в кількості 18 чоловік, який організував впродовж півроку 10 спектаклів, середня кількість глядачів була приблизно 400 чоловік.

Таким чином, можна відзначити, що в колоніях були добре укомплектовані бібліотеки, на відміну від сусідніх сіл, де бібліотеки, порівняно з єврейськими, поступалися кількістю книг або взагалі відсутні. Книги в бібліотеках колоній, головним чином, були російською мовою. Більшість бібліотек були засновані ще в початку сторіччя і переживали кризу через відсутність нових надходжень, проте газети і журнали з Одеси, Миколаєва і Херсона отримували. Театральна діяльність в колоніях була достатньо розвиненою. Вистави ставилися здебільшого на єврейській мові. Найбільш популярними були п'єси Якова Гордіна, які у той час також активно демонструвалися і в херсонських театрах [8; с. 181].

Серед єврейських учбових закладів саме Херсону на початку ХХ століття можна виділити:

1. Центральну Талмуд-Тору – число учнів 150 чоловік;

2. Центральну жіночу єврейську школу.

Єврейські гімназії:

1. Бромберга – 150 учнів;
2. Коман-Векслера – 350 учнів;
3. Загальна єврейська гімназія – 420 учнів;
4. Колишня гімназія Когана – 150 учнів;
5. Забалківська Талмуд-Торап – 180 учнів;
6. Єврейська дівоча школа – 210 учениць;
7. Початкове єврейське училище;
8. Прінабережна Талмуд-Тора.

Училище Бромберга. Завідувачем училища був Х. Бромберг. У ній працювали 4 викладачі. Училище знаходилося у великій будівлі в центрі міста. Окрім училища, в будівлі знаходилася бібліотека суспільства євреїв-прикажчиків "Допомога".

Центральна Талмуд-Тора з ремісничим класом. Нова будівля Центральної Талмуд-Тори з ремісничими класами була відкрита 30 вересня 1901 р. Як всі учбові заклади такого плану, вона давала початкову освіту, а також навчала різним ремеслам, в основному слюсарному, столярному. Навчалися в ній діти-сироти: хлопчики – безкоштовно. Обов'язково викладалися єврейські предмети. Вчилися в ній 162 хлопчики. Після революції Талмуд-Тора стала звичайним ремісничим училищем, яке готувало слюсарів, токарів і інші робочі спеціальності. Центральна Талмуд-Тору займала досить велику площу, складалася з учбових корпусів, майстерень, житлового корпусу. Будівля збереглася повністю до теперішнього часу.

Також професійна освіта представлена Херсонською єврейською профшколою механічної спеціальності і швейної промисловості з безкоштовним навчанням, яка відкрилася у 1920 році та єврейським технікумом сільхозмеханізації.

Що ж стосується Забалківської Талмуд-Тори, то називалося училище так, тому що воно знаходилося в районі Забалки міста Херсона. У цьому

районі проживало багато бідних ремісників, дрібних торговців. У 1904 р. в Забалківській Талмуд-Торі навчається 94 хлопчики. Заклад успішно проіснував до початку ХХ століття, до встановлення радянської влади. На початку 20-х років училище було закрите, націоналізоване і стало державною власністю [8; с. 197].

Початкове єврейське училище (Забалківська Талмуд-Тора для дівчат). У початковому єврейському училищі викладалися арифметика, російська мова, єврейські предмети, чистописання та інші.

Єврейське дівоче училище. Будівля була побудована на початку ХХ століття під дівоче училище. У ній, окрім викладання грамоти, також учили дівчаток рукоділлю. Це училище проіснувало до початку 20-х років ХХ сторіччя. Потім воно було перетворене в звичайну трудову школу для хлопчиків і дівчаток № 39 з російською мовою навчання.

Слід зазначити, що херсонські євреї вели широку просвітницьку роботу серед населення міста, що сприяло підвищенню культурного і загальноосвітнього рівня херсонців.

Оскільки театральні гуртки були навіть в колоніях, природно, що в Херсоні представники єврейства теж прагнули до театральної діяльності. Міський театр в Херсоні був закладений в 1883 році. Його називали Великим Театром, а з 1925 року – Театром ім. Луначарського. У ньому працювали акторами і технічними працівниками чимало євреїв.

У квітні 1924 року було укладено угоду між відділом політосвітроботи Херсонського окружного виконкому та профспілкою працівників мистецтв про передачу Художнього театру в оренду профспілці. У 1925 році будівля театру була здана в оренду театральному колективу під керівництвом Тагера. З другої половини 1923 року в театрі працювала гастрольна єврейська трупа. У травні 1924 р. За угодою між директором Херсонських театрів З. Молчановим та представником колективу єврейської музичної сатири А. Сигалом почалися в будівлі театру гастролі єврейської трупи.

5 травня 1926 року відділом політосвітроботи укладено угоду з уповноваженим колективу єврейського народного театру. За цим договором Художній театр в Херсоні передавався в оренду строком від 5 до 10 місяців. В серпні 1926 року дирекція театру відрядила свого представника для укладення договорів з гастрольними труппами. В листопаді 1926 року протягом двох тижнів в місті гастролював скрипаль Д. Ойстрах. Протягом 5 місяців працював трудовий колектив єврейської муздрамкомедії під керівництвом А. Гузік.

Взагалі в 1926 році в театрі працювали дві рівноправні трупи – єврейська та українська. У 1927 році театр відвідала з гастрольями труппа єврейської драми і комедії під керівництвом Спекторова. Тільки за листопад 1927 року було показано 20 спектаклів. Також в театральному колективі працювала балетна труппа [8; с. 208].

У 1928 році окружний репертуарний комітет затвердив репертуар театального колективу єврейської сатири і музкомедії А.Сигала, що гастролював в Херсонському Малому театрі. В тому ж році спектаклі єврейських гастрольних труп ставилися в Херсонському клубі "Кустпред".

У 1930 році в Малому театрі відбувся концерт О. Щербакової, виконавиці єврейських пісень. З концертною програмою виступав на сцені театру знаменитий єврейський співак Еппельбаум.

У травні 1944 року в будівлі колишнього Малого театру почала працювати Херсонська обласна філармонія. В середині 90-х років філармонія була передана товариству єврейської культури.

Чимало херсонців представників єврейського народу стали відомими не тільки в своїй країні, а й далеко за її межами. По-перше, це, звичайно, Моше Шарет – прем'єр-міністр Ізраїлю, який народився в Херсоні в 1894 році. Моше Шарет став першим міністром закордонних справ Ізраїлю. У січні 1954 року, коли Давид Бен Гуріон подав у відставку, Моше Шарет став прем'єр-міністром Ізраїлю і керував урядом протягом 1954-1955 рр. Чудово володів російською, оскільки закінчив Херсонську чоловічу гімназію.

Мордехай Голінкин – засновник і диригент ізраїльської опери народився в 1875 році в єврейській землеробській колонії Звивиста Херсонській губернії. 28 липня 1923 року в Тель-Авіві, в кінотеатрі "Еден", піднялася завіса і оркестр під управлінням Мордехая Голінкіна прелюдією до опери Верді "Травіата" відкрив виставу. Цей день став офіційним днем народження ізраїльської опери.

Хавкин (Маркус-Вульф) Володимир Аронович народився в 1860 році в Бериславі, в 1878 році закінчив Херсонську гімназію. Його шлях в науку почався в Новоросійському університеті. І. Мечников запросив В. Хавкіна в інститут Пастера, де він пропрацював до 1893 року. У Пастерівському інституті Хавкин створює і випробовує на собі протихолерну вакцину. У 1896 році Хавкин заснував в Індії лабораторію, яка згодом трансформувалася в протичумний інститут, що здобув собі світову популярність.

Тарле Євгеній Вікторович народився 1874 року в Києві. У 80-х роках сім'я переїхала в м. Херсон. Євгеній Тарле поступив в першу чоловічу Херсонську гімназію. Вчився в Новоросійському, а потім в Київському університеті. Успішно захистивши дисертацію, Тарле переїздить до Петербургу, де працює викладачем в Петербурзькому університеті. Став видатним радянським істориком, академіком АН СРСР (1927 р.); тричі лауреат (1942, 1943, 1946 рр.) Державних премій; почесний доктор Паризького, Норвезького, Празького, Алжирського університетів і університету в м. Брно; член Норвезької академії наук.

Еміль Альбертович Купер народився в 1877 році в Херсоні. Вчився в Одеському музичному училищі, у Віденській консерваторії по класу скрипки. Виступав скрипалем-солістом в багатьох містах Європи. Головний диригент оперних театрів Одеси, Харкова, Великого театру в Москві, театру опери і балету в Петрограді, філармонії Петрограду. Під управлінням Купера відбулася прем'єра опери Н.А. Римського-Корсакова "Золотий півник" і перша в Росії постановка опери Р. Вагнера "Нюрнберзькі мейстерзінгери". Е. Купер – головний диригент антрепризи С. Дягілева "Російські сезони в

Парижі і Лондоні". Професор Московської консерваторії. У 1924 році покинув Росію. Головний диригент оперного театру Латвії, в 1926-1928 рр. він в Парижі. У 1928-1932 рр. - в США, в "Гранд-Опера» (Париж) і "Ла Скала" (Мілан), в 1944-1950 рр. - в Метрополітен-оперу (Нью-Йорк); у 1950-1960 рр. - в Батон-Руже (США) і Монреалі (Канада), кавалер ордена Почесного Легіону.

Майкапар Самуїл Мойсейович народився в 1867 році в м. Херсоні. Педагог, композитор, піаніст і музичний письменник. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету і Петербурзьку консерваторію по класу фортепіано. Вдосконалював майстерність у Відні. Жив і працював в Лейпцигу. Вніс значний внесок до творів музики для дітей і юнацтва, ним написано понад 200 п'єс, більшість яких входять в репертуар учнів-піаністів.

Володимир (Шуліма-Вольф) Баранов-Россию народився в 1888 році в селі Велика Лепетиха Таврійської губернії. Живописець, скульптор, професор ВХУТЕМАСА, один з основоположників світломузичного кінетизму в мистецтві, винахідник поліхромної палітри, що складалася з послідовно розташованих фарб, фотохронометра, "оптофона" – кольорозвукового піаніно і "хамелеона" для маскуванню військових об'єктів, що отримав згодом назву "камуфляж", автор картин "Апокаліпсис", "Материнство" і ін. Загинув в 1944 році в Освенцимі.

Хохловкіна (Золотаревська) Ганна Абрамівна народилася в м. Каховці в 1898 році. Закінчила педагогічний факультет Московської консерваторії. Працювала завідувачкою репертуарною частиною і консультантом Всесоюзного радіо.

Давид Якович Райзер народився в 1904 році в м. Каховці Таврійської губернії. Державний діяч, міністр будівництва підприємств металургійної і хімічної промисловості СРСР.

Отже, культурне життя єврейської спільноти було досить розвиненим: відкривалися бібліотеки, клуби, гуртки, працювала розгалужена мережа навчальних закладів різного типу (хедери, ешиви, училища).

На сьогодні, ще не досліджена велика кількість питань, пов'язаних з єврейською спільнотою Херсонщини. Ця тема потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Афанасьев-Чужбинский А. С. Поездка в Южную Россию: Ч. 1-2. – СПб., 1861, 1863. – С. 223-450.
2. Гессен Ю. История еврейского народа в России. – Т.1 – М., 1993. – 462 с.
3. Горовский Ф., Хонигсман Я. Евреи Украины: Краткий очерк истории. – Ч. 2 – К.: Поиск, 1995. – 274 с.
4. Казовский Г. Еврейское искусство в России. 1900–1948. Этапы истории // Советское искусствознание. – 1991. – Вып. 27. – С. 228–254.
5. Котлер И. Очерки по истории евреев Одессы. – Иерусалим, 1996. – 158с.
6. Краткая еврейская энциклопедия. – Т. 1 – Иерусалим, 1976. – 465 с.
7. Маккаби-Иорш А. Неугасимая звезда. – М.: Маккаби, 1991. – 189 с.
8. Непомнящий Б. Херсон еврейский. Трагедии и судьбы. – Херсон: Олди-плюс, 2004. – 340 с.
9. Орлова З., Ратнер И. Нации и народности на Херсонщине. – Херсон, 1993. – 175 с.
10. Шушлянникова Н. Розповіді з історії Херсонського краю: Монографія. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – 207 с.; іл.

Анотація

У статті подано узагальнююча характеристика про культурні здобутки єврейської спільноти, яка мешкала на теренах Херсонщини ХІХ – початку ХХ століття. На основі архівних, літературних джерел, аналізу етнографічного, мистецтвознавчого матеріалу здійснено дослідження

розвитку традиційної культури, проаналізовано культурно-мистецький внесок єврейської спільноти в розвиток південного регіону України.